

Vraagtekens bij collecties in de herbaria van Michael Scheidweiler en Camiel Pelgrims: *Juncus atratus*, een rijtje woladventieven en andere curiosa

Ivan HOSTE¹ & Filip VERLOOVE¹

¹ Agentschap Plantentuin Meise, Nieuwelaan 38, 1860 Meise

[ivan.hoste@plantentuinmeise.be] [filip.verloove@plantentuinmeise.be]

Illustraties: bibliotheek en herbarium Plantentuin Meise, behalve fig. 4 (foto Wikipedia).

ABSTRACT. – Doubts about a number of collections in the herbaria of Michael Scheidweiler and Camiel Pelgrims: *Juncus atratus*, some wool aliens and other curiosities. Remarkable plant records not infrequently raise questions regarding their reliability. A critical evaluation is based on the study of elements that relate to both the plant and the collector. In this paper we pay attention to some herbarium collections of two Belgian collectors from the 19th and 20th centuries, respectively M. Scheidweiler (indigenous flora) and C. Pelgrims (wool aliens). The available information does not allow a final judgment to be made. As evaluators, we can only formulate a personal opinion based on a critical assessment. Especially the assessment of the human factor, which may range from sloppy herbarium management to conscious fraud, is delicate. Care must be taken that deleting a ‘suspect’ record does not lead to a chain reaction of rejected data.

RÉSUMÉ. – À propos d’une série de collections des herbiers de Michael Scheidweiler et Camiel Pelgrims : *Juncus atratus*, quelques adventices lainières et autres bizarreries. Des observations remarquables soulèvent fréquemment des questions quant à leur fiabilité. Leur évaluation critique doit se baser sur l’analyse d’éléments qui concernent à la fois la plante et le collectionneur. Dans cet article, nous examinons quelques observations de deux collectionneurs belges du 19ème et 20ème siècle, respectivement M. Scheidweiler (flore indigène) et C. Pelgrims (adventices lainières). Les informations disponibles ne permettent pas un jugement définitif. En tant qu’évaluateurs, nous ne pouvons que formuler une opinion personnelle. En particulier, l’évaluation du facteur humain, qui peut inclure la gestion de l’herbier bâclée ou la fraude consciente, est délicate. Aussi faut-il veiller à ce que la suppression d’une donnée « suspecte » n’entraîne pas une réaction en chaîne d’observations rejetées.

SAMENVATTING. – Bij bijzondere waarnemingen kunnen vragen rijzen met betrekking tot hun betrouwbaarheid. Een kritische evaluatie steunt op onderzoek van elementen die zowel de plant als de verzamelaar betreffen. In deze bijdrage besteden we aandacht aan enkele waarnemingen van twee Belgische plantenverzamelaars uit de 19de en 20ste eeuw, respectievelijk M. Scheidweiler (inheemse flora) en C. Pelgrims (woladventieven). De beschikbare informatie laat niet toe een definitief eindoordeel te vellen. Als evaluator kunnen we vandaag alleen een zo goed mogelijk onderbouwde mening formuleren. Vooral het inschatten van de menselijke factor, met vermoedens die variëren van slordig herbariumbeheer tot bewuste fraude, is delicaat. In de praktijk dient er verder over gewaakt dat het schrappen van een ‘verdacht’ gegeven niet leidt tot een kettingreactie van verworpen waarnemingen.

Proloog

In *A Rum Affair* beschrijft Karl Sabbagh (1999) het waar gebeurde verhaal van een botanische fraude in Groot-Brittannië. Aan het begin van het boek staat het overliddensbericht van amateur botanicus John Raven, dat voor Sabbagh het begin was van een lange speurtocht. Een uit-

treksel: “In 1954 he [John Raven] was at the centre of a curious episode. A reputable biologist [John Heslop Harrison] had recorded finding, mainly on the Isle of Rhum, several plants not previously found in Britain. The botanical world was surprised, not to say suspicious. John went to investigate. His report was deposited in Trinity College Library and has never been published. John was indignant

with editorial scientists who thought that ‘not having unpleasantness with botanical circles’ was more important than truth; but enough was made public to secure that the plants were quietly dropped from later editions of British flora.”

Vragen bij ‘vreemde’ waarnemingen

Elke onderzoeker die gebruik maakt van verspreidingsgegevens van planten botst vroeg of laat op data waarbij hij of zij zich afvraagt of ze wel betrouwbaar zijn. Meestal gaat het daarbij niet om min of meer algemeen voorkomende plantensoorten, al zijn er uitzonderingen. Neem bijvoorbeeld een ‘verdachte’ cluster van waarnemingen op een verspreidingskaart, waarvoor de gebruiker van het kaartje niet direct een verklaring vindt. We vermoeden dat indertijd menige florist kritisch reageerde bij het zien van het kaartje van *Epilobium obscurum* in de toen pas verschenen Vlaamse plantenatlas (Vercruyse in Van Landuyt *et al.* 2006). Voor de in de commentaartekst als ‘opmerkelijk’ aangestipte cluster groeiplaatsen in West-Vlaanderen bestaat een goede verklaring. Het wolkje waarnemingen op de kaart is het resultaat van een intensieve lokale planteninventarisatie in de jaren 1970 door Herman Stieperaere, die een goed oog had voor *E. obscurum*, en dat in een tijd dat tal van ervaren floristen die soort vrijwel systematisch over het hoofd zagen.

In deze bijdrage beperken we ons tot oudere waarnemingen waarvoor tot vandaag bewaard gebleven en controleerbaar herbariummateriaal voorhanden is. De bron van de twijfel is doorgaans het gevoel dat er ecologisch of biogeografisch iets niet helemaal klopt of dat een verzamelaar net iets te vaak het geluk aan zijn of haar kant heeft gehad. De evaluatie van een merkwaardige of onzeker geachte waarneming richt zich daarom enerzijds op de plant en anderzijds op de waarnemer. Laten we beginnen met de doorgaans gemakkelijkste vraag: Is de plant correct gedetermineerd? Zo ja, hoe valt dit te rijmen met wat we over die soort en die concrete vindplaats weten, of zullen we als verklaring toch eerder denken aan een onbedoelde fout door slordigheid of bewuste fraude? Het zal duidelijk zijn dat elke kritische evaluatie van de verzamelaar achter het specimen zelfreflectie vereist en dus ook rekening houdt met de aannames van de evaluator zelf: “Waarom trek ik dit gegeven in twijfel, en in welke mate is dit bepaald door de momenteel in het wereldje van floristen en botanici aanwezige kennis en opinies?” Een spectaculaire waarneming door iemand met een vlekkeloze reputatie wordt nu eenmaal gemakkelijk anders bekeken dan een gelijkaardige waarneming van iemand die – al dan niet ‘bewezen’ – de reputatie heeft een fraudeur te zijn of een slordige herbariumbeheerder.

Zonder de illusie te koesteren als zouden we de onzekerheid kunnen wegnemen, gaan we hieronder in op enkele merkwaardige waarnemingen uit de 19de en 20ste eeuw. Niet geheel toevallig hebben we gekozen voor waarnemingen van Michael Scheidweiler en Camiel (officieel: Joannes Camillius) Pelgrims, twee floristen die

eerder werden vernoemd in een artikel van Marc Leten (1991) over onzekere en betwistbare gegevens.

Michael Scheidweiler

Juncus atratus

Twee zinnen toegevoegd na de bespreking van *Juncus acutiflorus* behoren tot de meest cryptische opmerkingen die je in de tweede editie van de *Manuel de la Flore de Belgique* (Crépin 1866) kunt aantreffen: “*J. atratus* Krockker ressemble beaucoup à ce dernier. Il s’en distingue par ses feuilles assez fortement striées sur le sec, et non presque lisses, par ses fleurs d’un brun noirâtre brillant, par son périanthe égalant la capsule et non plus court.” Waar slaat dit op? Niets verwijst naar een concrete aanleiding voor het inlassen van die opmerking in de *Manuel*. Voor zo ver ons bekend, is dit bovendien de enige vermelding van de naam *Juncus atratus* Krockker¹ in de hele Belgische floristische literatuur van de 19de en 20ste eeuw.

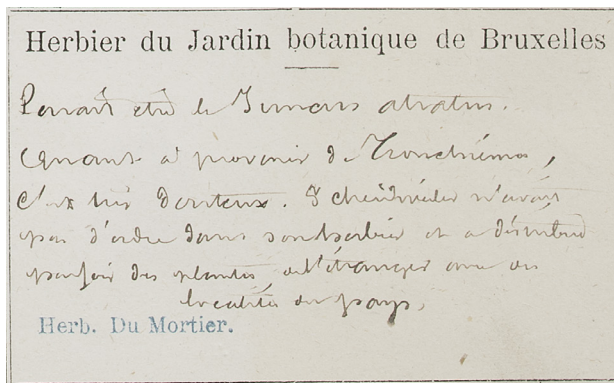
In de Belgische herbaria zitten nochtans wel degelijk collecties die de verzamelaar determineerde als *Juncus atratus* en waarvan niemand nadien ooit de naam op het etiket formeel heeft gewijzigd. Een eerste exemplaar, bewaard in GENT, werd op 6 juli 1856 ingezameld in Destelbergen. Een tweede, bewaard in het herbarium van Plantentuin Meise (BR1099686), werd in juli 1858 ingezameld in Drongen (“dans les prairies de Tronchiennes”). Het is Michael Scheidweiler die deze planten aantrof in de directe omgeving van Gent, een regio die hij als florist goed kende. In augustus 1857 legde hij het in 1856 ingezamelde specimen van ‘*Juncus atratus*’ uit Destelbergen, samen met materiaal van een niet benoemde vorm van de sterk op *J. atratus* lijkende *J. acutiflorus*, voor aan de Société pour l’exploration de la flore phanérogamique des Flandres.²

Crépin voegde aan de vandaag in Plantentuin Meise bewaarde herbariumcollectie uit Drongen een niet gedateerd commentaar toe: “Paraît être le *Juncus atratus*. Quant à provenir de Tronchiennes, c’est très douteux. Scheidweiler n’avait pas d’ordre dans son herbier et a distribué parfois des plantes de l’étranger avec des localités du pays.” Een stempeltje op het etiket leert ons dat de collectie ooit deel uitmaakte van het herbarium van Barthélemy Dumortier ofte ‘Du Mortier’ (Fig. 1). Het is duidelijk dat Crépin het zaakje niet helemaal vertrouwde. Blijkbaar weerhield twijfel hem al in 1860 ervan om de waarneming op te nemen in de *Manuel de la flore de Belgique* (Crépin 1860).

Kort na het verschijnen van de *Manuel* schreef Scheidweiler een brief waarin hij Crépin bedankte voor het toesturen van een gratis exemplaar. Meteen maakte hij

¹ De naamgeving in deze bijdrage volgt Lambinon & Verloove (2012). Alleen bij soorten waarvan de naam niet voorkomt in de *Nouvelle Flore* is de auteursnaam toegevoegd.

² Het handgeschreven verslagboek van de Société pour l’exploration... wordt bewaard in de Gentse Universiteitsbibliotheek.

Figuur 1. Niet gedateerd commentaar van François Crépin (ca. 1880?) bij een specimen van ‘*Juncus atratus*’ dat volgens Michael Scheidweiler in 1858 ingezameld was in Drongen (Oost-Vlaanderen). (Herbarium Plantentuin Meise: BR 1099686)

van de gelegenheid gebruik om enkele tientallen taxa op te lijsten “que vous semblez avoir oubliées mais que j’ai trouvées”.³ *Juncus atratus* was daar niet bij! Hadden de heren hierover op dat moment al een discussie gehad? Het is mogelijk, maar in de door ons geraadpleegde bronnen vonden we hierover niets terug.

Het areaal van *Juncus atratus* loopt van Midden- en Zuidoost-Europa oostwaarts een eindje door tot in Centraal-Azië. In Duitsland is de soort zeldzaam en berust bovendien een gedeelte van de oude literatuuropgaven op foutieve determinaties (Haeupler & Schönfelder 1989). Het is vooral een soort van voedselrijke natte graslanden en greppels in laaglandveengebieden (Podlech 1979).

In 2018 legden we het Belgische materiaal van ‘*Juncus atratus*’ voor aan Attila Mesterházy, een Hongaarse botanicus (Directorate of Hortobágy National Park, Debrecen, Natural Conservation, Hongarije) die goed vertrouwd is met de soort. Hij omschreef de beide vrij povere collecties met jonge bloeiwijzen als zeker niet *J. atratus* en hoogst waarschijnlijk *J. acutiflorus*. Een nieuwe poging tot uitsleutelen van het jonge materiaal leidde ons inderdaad naar *J. acutiflorus*. Wat Scheidweiler er ooit toe bewoog om de planten als *J. atratus* te bestempelen, weten we niet.⁴

De floristische activiteit van Scheidweiler

In Duitsland geboren en opgegroeid, belandde Michael Scheidweiler (1799-1861; Fig. 2) later in België, waar hij zijn botaniseeractiviteiten verder zette. In 1850 (of 1851?) werd hij benoemd als leraar plantkunde en tuinbouwkunde aan de tuinbouwschool in Gentbrugge (Rodigas 1862, Van Oye 1960). Wanneer professor Jean Kickx (1803-

Figuur 2. Michael Scheidweiler (1799-1861). (Bron: *La Belgique Horticole*, 1862)

1864) in 1856 de Société pour l’exploration de la flore phanérogamique des Flandres oprichtte, met de bedoeling een herbariumcollectie uit te bouwen voor de Gentse universiteit, werd Scheidweiler daarvan de drijvende kracht. De helft van al de in het verslagboek van de Société ingeschreven herbariumcollecties kwam van hem. Na zijn overlijden stokten de activiteiten van de Société onmiddellijk.

Tijdens de laatste jaren van zijn leven behoorde Scheidweiler tot het uitgebreide netwerk van correspondenten van François Crépin (1830-1903). Dikwijls verliep het contact via de briefwisseling van Georg Fenninger (1802-1868), net als Scheidweiler van Duitse afkomst en een goede vriend van Crépin. In die brieven toonde Scheidweiler zich altijd bereid om materiaal in te zamelen voor de auteur van de *Manuel de la flore de Belgique*. Uit de briefwisseling en het verslagboek van de Gentse Société pour l’exploration... blijkt dat hij er niet voor terugdeinsde om zich met complexe taxonomische problemen in te laten en dat hij zijn specimens geregeld voorzag van namen van obscure taxa van lagere rang waar inmiddels sinds lang nauwelijks nog iemand belang aan hecht.

De briefwisseling bevat een paar relevante algemene indicaties in verband met de herboriseeractiviteiten van Scheidweiler. Zo schreef hij in een brief aan Crépin in september 1860 dat hij ooit materiaal had ingezameld van *Bromus patulus* var. *patulus* [= *B. arvensis*] “... mais je ne me rappelle plus l’endroit”.⁵ Luttele weken voor het verschijnen van de *Manuel*, bood Scheidweiler Crépin

³ AJB (Archives Jardin botanique de l’Etat, BR) 115, nr. 1003: brief van Scheidweiler aan Crépin, 22.07.1860.

⁴ Toen Leo Vanhecke de eerste auteur enkele jaren geleden het herbariumspecimen uit Drongen toonde, was geen van beiden geneigd de naam van het vrij povere specimen te herzien. Dit verklaart de door Leo Vanhecke toegevoegde notitie – ongedateerd en anoniem – die vermeldt dat het vermoedelijk gaat om streekvreemd materiaal, een interpretatie die vandaag eerder onwaarschijnlijk is.

⁵ AJB 115, nr. 1129: brief van Scheidweiler aan Crépin, 10.09.1860.

aan om *last minute* nog enkele interessante collecties op te sturen, maar Fenninger merkte bij die gelegenheid op dat het bij elkaar zoeken van dit materiaal Scheidweiler te veel tijd zou kosten.⁶ Dit wijst niet direct op een rigoureuze geordend herbarium.

In diverse publicaties, te beginnen met de *Manuel*, heeft Crépin Scheidweiler altijd omschreven als een integer botanist. In zijn *Guide du botaniste* had hij het over “un savant estimé” (Crépin 1874). In gedrukte vorm zijn ons geen kritische opmerkingen van Crépin over Scheidweilers activiteiten bekend die doen denken aan het commentaar dat hij toevoegde aan de ‘*J. atratus*’-collectie. Het heeft er alle schijn van dat Crépin zich op een bepaald moment realiseerde dat de enthousiaste plantenverzamelaar nu en dan een steek liet vallen als een gevolg van slordigheid, maar dat een zekere clementie of de botanische vriendschap ervoor zorgde dat dit min of meer werd genegeerd of weggemoffeld. Toch heeft Crépin, in die jaren de dominante figuur in de Belgische floristiek en iemand die doorgaans onbeschroomd voor zijn mening uitkwam, er via zijn uitgebreid netwerk van correspondenten en kennissen vermoedelijk toe bijgedragen dat de naam van Scheidweiler in de kringen van botanici gaandeweg geassocieerd werd met slordigheden of, erger nog (en niet zo bedoeld door Crépin?), met fout gedrag.

Allicht meer dan in gesprekken of briefwisseling, werd in botanische publicaties terughoudender met dit soort informatie omgegaan, bijvoorbeeld door bij een afwijzing uitleg achterwege te laten of gewoon door een gegeven straal te negeren. Het maakt dat we vandaag geneigd zijn, of ons gedwongen voelen, om ‘de waarheid’ tussen de regels te lezen. En dat maakt de hedendaagse evaluator van ‘verdachte’ of ‘bizarre’ historische plantenwaarnemingen of -collecties tot een actieve medespeler in een oud verhaal. In het driehoekje dat herbariumspecimens, Scheidweiler en de evaluator met elkaar verbindt is de verzamelaar, met zijn moeilijk te peilen drijfveren en dagelijkse routine, het meest ongreepbare element.

Een selectieve bloemlezing uit het herbarium van Scheidweiler

Behalve ‘*Juncus atratus*’ bevat het herbarium van Scheidweiler nog diverse andere collecties die om uiteenlopende redenen de omschrijving merkwaardig of opvallend verdienen. Hieronder staan we stil bij vijf van die collecties.

- *Viola mirabilis* is een Midden- en Oost-Europese soort. Een collectie uit Munte (Oost-Vlaanderen), ingezameld in 1856 en door Scheidweiler gedetermineerd als *V. mirabilis* (Fig. 3), werd door Crépin (1862) beschreven als nieuw voor de Belgische flora. Twaalf jaar later omschreef diezelfde auteur *V. mirabilis* als “une espèce douteuse pour notre flore” (Crépin 1874). In een latere vermelding over dezelfde soort schreef Crépin (1881): “Cette espèce, devenue douteuse pour notre flore, doit être recherchée.” Het

Figuur 3. *Viola mirabilis*, volgens de annotatie van Scheidweiler in 1856 ingezameld in Munte (Oost-Vlaanderen). De stengel linksonder (van dezelfde herkomst?) is echter niet *V. mirabilis*, maar wel *V. riviniana* of *V. reichenbachiana*. (Herbarium Plantentuin Meise: BR 1082095)

gebruik van een omschrijving als “espèce (devenue) douteuse” vereist enige toelichting. De uitdrukking komt vrij frequent voor in de tweede en derde editie van de *Manuel de la flore de Belgique* (Crépin, 1866, 1874; zie ook Crépin 1881). Bij *Asperugo procumbens*, bijvoorbeeld, een soort die ooit door J. Kickx werd waargenomen in de omgeving van Nieuwpoort, schreef hij in 1866: “Cette espèce n’a pas été retrouvée depuis longtemps et devient ainsi douteuse pour notre flore.” Hier is wellicht geen sprake van twijfel aan de juistheid van een oud gegeven; de twijfel betreft de onzekerheid of de soort zoveel jaren later nog wel ergens in het gebied van de flora aanwezig is.⁷ In die zin kan je wellicht ook de opmerking over *V. mirabilis* lezen.

Toch lijkt het erop dat anderen wel degelijk twijfels hadden bij het oude gegeven zelf, te beginnen met Durand (1899): “... a-t-il été réellement trouvé à l’état spontané?” Een notitie op het herbariumexemplaar in

⁷ Het in herbarium GENT bewaarde en herbekeken materiaal dat Kickx verzamelde, bevestigt de determinatie als *A. procumbens* en verklaart de vermelding ‘<1850’ bij die soort in Verloove (2006).

⁶ AJB 115, nr. 824: brief van Fenninger aan Crépin, 14.05.1860.

Meise (BR1082095) van de hand van André Lawalrée suggereert dat hij instemde met de informatie op het etiket, maar hij repte er anderzijds met geen woord over in *Flore générale de la Belgique* (Lawalrée 1966). Stelde hij zich afwijzend op door de combinatie van enerzijds ‘biogeografisch onwaarschijnlijk’ en anderzijds de niet onbesproken reputatie van Scheidweiler? We weten het niet. Het is overigens opmerkelijk dat in het verleden niemand bij de BR-collectie heeft aangestipt dat minstens één gemonteerde stengel duidelijk niet *V. mirabilis* betreft, maar *V. riviniana* of *V. reichenbachiana*. Op grond van de vorm van de steunblaadjes kunnen de andere exemplaren geïdentificeerd worden als *V. mirabilis*. Wie de naam Scheidweiler associeert met “verregaande verstrooidheid” (Leten 1991), heeft met die herbariumcollectie zeker een punt...

• *Carex ericetorum*. Dat Scheidweiler in de omgeving van Wijnendale, bij Torhout, in respectievelijk 1845 en 1847 zowel *C. ericetorum* als *C. punctata* zou ingezameld hebben, was voor Marc Leten (1991) reden om te spreken van een “onwaarschijnlijke dubbelslag”. Het was dan ook niet niks: de eerste soort was toen in België bekend van hooguit een paar groeiplaatsen en de tweede was nieuw voor de Belgische flora. Dat Scheidweiler op het etiket van *C. ericetorum* vermeldde dat hij zich niet meer herinnerde waar hij de plant precies had gevonden, doet de wenkbrauwen fronsen. Gelet op een gelijkaardige ‘toegeving’ in de briefwisseling tussen Scheidweiler en Crépin (zie hoger), kan dit eventueel worden geïnterpreteerd als naïeve openhartigheid vanwege een wanordelijke herbariumbotanist.

Indertijd nam de eerste auteur kennis van het nog niet gepubliceerde manuscript van Remacle *et al.* (2007). Hij vestigde de aandacht van Jacques Lambinon, medeauteur van het manuscript, erop dat sommigen de betrouwbaarheid van het gegeven uit Wijnendale in twijfel trokken. Toch werd in de gepubliceerde versie niet naar die twijfel verwezen. Wellicht geeft het artikel zelf onrechtstreeks een verklaring voor die stilte. Voor Noord-Frankrijk en de omgeving van Parijs beschrijven de auteurs een beeld van achteruitgang sinds de 19de eeuw van een altijd al zeldzame soort, waarbij ook wordt onderstreept dat in diverse gevallen een validatie van de gegevens onmogelijk is door het ontbreken van getuigemateriaal. De combinatie ‘zeldzaam + achteruitgaand + ontbreken van herbarium’ brengt elke florist die gevraagd wordt een oud gegeven te evalueren in een moeilijk parket. Geloof of ongeloof, vertrouwen of wantrouwen kunnen in die omstandigheden gemakkelijk het eindoordeel sterker sturen dan de schamele harde, controleerbare stukjes informatie. Misschien houden in dergelijke gevallen moleculaire onderzoekstechnieken nog mooie beloften in petto.

Het wordt niet doorzichtiger wanneer bij een evaluatie onuitgesproken biogeografische argumenten gaan meespelen, zoals vermoedelijk geïllustreerd wordt in de *Prodrome*. Toeval is het wellicht niet dat de *Prodrome* voor *C. ericetorum*, een vooral Midden- en Oost-Europese soort,

alleen een oud gegeven van het Hertogenwald aanvaardde, terwijl het handvol overige gegevens van verspreide locaties – inclusief Wijnendale – omschreven werd als “fort suspectes, demandent confirmation” (Durand 1899).

• *Carex punctata*. Gelet op de ecologie en de grote zeldzaamheid in Noordwest-Europa, behoort de vermelding van *C. punctata* voor de omgeving van Wijnendale tot de meest opvallende rariteiten in het herbarium van Scheidweiler. De soort was nooit eerder in België gesignaleerd en Crépin maakte er in een helaas niet gedateerd – maar wellicht pas veel later geschreven – commentaar bij het specimen (BR1133437) korte metten mee: “Selon toute probabilité ce [sic] échantillon ne provient pas de Belgique.” Een meer omstandige argumentatie hebben we in de publicaties van Crépin nergens gevonden en in de *Prodrome* komt de naam van de soort nergens voor (Durand 1899). Een met de mantel van de liefde bedekte slordigheid van Scheidweiler? Bewuste afwijzing van een frauduleus gegeven? In elk geval ontbreekt elke aanwijzing om de herkomst van het specimen te achterhalen.

Het is interessant om, als kleine denkoefening, het gegeven van Scheidweiler te plaatsen naast de vondst in Beveren uit 1993, die sindsdien bekendstaat als de eerste waarneming van *C. punctata* in België (Leten *et al.* 1994). De beide plaatsen kunnen geografisch omschreven worden als ‘verrassend’, maar een essentieel verschil tussen de beide waarnemingen is dat de recente groeiplaats goed gedocumenteerd is (begeleidende plantensoorten en hun ecologie, historiek van de aanvoer van grond van ver buiten het gebied), terwijl de waarneming in Wijnendale een los gegeven betreft, zonder enige context. Dit laatste is niet bepaald een ideaal uitgangspunt om een geïsoleerde en daardoor altijd ‘merkwaardige’, indien al niet twijfelachtige, waarneming te evalueren.

• *Erysimum virgatum* Roth (syn.: *E. hieracifolium* L.; *E. strictum* P. Gaertn., B. Mey. et Scherb.). Een door Scheidweiler in 1856 ingezameld specimen dat behoort tot de qua taxonomie en nomenclatuur complexe groep van *E. virgatum* [incl. *E. strictum*; zie Lambinon & Verloove (2012), Tison & de Foucault (2014)] zou volgens het etiket ingezameld zijn “aux environs de Spa” (BR1049514). Crépin voorzag dit specimen naderhand zonder verder commentaar van de naam “*Erysimum hieracifolium* [sic] L. var. *virgatum*”. De vermelding ‘var. *virgatum*’ was doorstreept, wat wellicht aangeeft dat Crépin ervoor opteerde op veilig te spelen en niet te kiezen tussen de nominaatvorm of de variëteit.

Het lijkt ons zeer aannemelijk dat het niet gedateerde determinatielabel, met daarop ook de gedrukte tekst ‘Herbier du Jardin botanique de Bruxelles’ en de gestempelde woorden ‘Herbier DU MORTIER’, pas geschreven werd rond 1880. In die tijd werkte Crépin aan een complete revisie van het Belgisch herbarium van de Plantentuin; zie Durand (1881). De vormgeving van het label is identiek aan dat waarop Crépin zich kritisch uitliet over *Carex punctata* (zie hoger).

In de *Prodrome* werd het gegeven van *E. virgatum* nadien verworpen: “Elle a été indiquée par erreur à Spa (Scheidw.)” (Durand 1899). In een vroegere publicatie had dezelfde auteur (Durand 1881) het net iets minder radicaal geformuleerd: “C’est aussi à cette espèce [= *E. virgatum*] qu’il faut rapporter un *Erysimum* que Scheidweiler dit provenir de Spa, mais qui a sans doute été trouvé près de Verviers.” Durand gaf geen reden voor zijn afwijzende houding, maar vermoedelijk liet ook hier de autoriteit van Crépin zich direct of indirect gelden. August Garcke vermeldde *E. virgatum* in zijn *Flora von Nord- und Mittel-Deutschland* (Garcke 1863) van Spa, maar Crépin was het daar helemaal niet mee eens: “Elle n’existe, en Belgique, que dans la vallée de la Vesdre en amont et en aval de Verviers, et encore la forme qu’on y rencontre appartient-elle à l’*E. strictum*...” (Crépin 1865). De naam van Scheidweiler vermeldde Crépin niet: hij verwierp het gegeven of – minder waarschijnlijk? – had er op dat moment nog geen weet van.

• *Equisetum pratense* is een Noord-, Centraal- en Oost-Europese soort. De naam is niet te vinden in het tweede deel van de *Prodrome* (De Wildeman 1898). Lambinon & Verloove (2012) verwijzen alleen naar een paar oude en vermoedelijk foutieve gegevens uit het Groothertogdom Luxemburg en de Eifel (Duitsland). Een collectie uit 1857 van Scheidweiler uit Melle werd naderhand door Jean Kickx in 1861 gesitueerd in “Melle, près de Gand”. Deze collectie werd in de 20ste-eeuwse floristische literatuur herhaaldelijk kritisch beoordeeld; zie het overzicht in Parent (1971). Parent wees erop dat Scheidweiler op het etiket alleen kortweg “Melle” had geschreven. Volgens hem zou die plaatsaanduiding kunnen slaan op Melle bij Osnabrück (Duitsland), waar *E. pratense* in de 19de eeuw bekend was! Parent suggereert dat Scheidweiler het materiaal mogelijk toegestuurd kreeg door een correspondent. Mogen we dan concluderen dat hier sprake is van een slippertje van Kickx als een gevolg van een onzorgvuldigheidje van Scheidweiler? Die laatste had immers moeten weten dat tussen al zijn collecties uit het Gentse de vermelding ‘Melle’ bijna automatisch zou geassocieerd worden met de Belgische gemeente. Al mag in dit geval ook gewezen worden op de weinig kritische acceptatie door Kickx – weliswaar eerder een specialist van cryptogamen dan van vaatplanten – van die heel bijzondere waarneming van een medelid van de door hem gestichte en geleide Société pour l’exploration de la flore phanérogamique des Flandres.

***Juncus atratus* en andere curiosa: een tussenbalans**

Van de hierboven vermelde namen berust, uitgaande van onze huidige inzichten, alleen *Juncus atratus* op een foutieve determinatie, al durfde Crépin dat van die laatste soort op grond van het eerder povere materiaal blijkbaar niet met zoveel woorden zeggen. Het meest logisch lijkt ons dat Scheidweiler de beide specimens van ‘*J. atratus*’ inderdaad in de omgeving van Gent verzamelde omdat hij

om een ons onbekende reden in het jonge materiaal een zeer opmerkelijke soort meende te herkennen en niet *J. acutiflorus*, een soort die in die tijd zowel in Destelbergen als Drongen ongetwijfeld geschikte groeiomstandigheden vond. Gelet op het bijzondere karakter van de vondst van ‘*J. atratus*’ – waarvan hij zich zonder de minste twijfel bewust was – zou dan minstens kunnen aangestipt worden dat Scheidweiler zich misschien wel te gemakkelijk had laten verleiden tot die naam. Was hier sprake van *wishful thinking*, een vorm van zelfmisleiding? In ieder geval staat nu wel vast dat van *J. atratus* momenteel geen enkele betrouwbare Belgische waarneming bekend is.

Anders dan bij *J. atratus*, is bij de overige vermelde soorten het materiaal wel degelijk correct op naam gebracht. Deze vijf voorbeelden maken duidelijk dat het in de meeste gevallen niet mogelijk is om de gegevens simpelweg te aanvaarden of te verwerpen. Het relatief grote aantal ‘opmerkelijke’ waarnemingen van Scheidweiler en zijn reputatie als een verstrooide professor doen logischerwijs gegronde twijfel rijzen, maar dit maakt de beoordeling van de individuele gevallen niet gemakkelijker. De verzamelactiviteit van Scheidweiler situeert zich voor een deel in een tijd die voorafgaat aan de sterke opleving van de botanische prospectie in België in de jaren 1850. Dat waren jaren met grote landschappelijke veranderingen, maar tegelijk ook met een tekort aan floristen om overal in het land de evolutie – in veel gevallen: de verarming! – van flora en vegetatie te documenteren.

Camiel Pelgrims

Woladventieven: planten uit de hele wereld aan de oevers van de Vesder

Mensen verspreiden planten op diverse manieren. Tegenwoordig is de sierteelt een belangrijke introductie- en verspreidingsvector voor niet-inheemse planten, zowel ingevoerde sierplanten als ongewild mee ingevoerde onkruidsoorten. Ook met graan en verwante producten, zoals oliehoudende zaden en vogelzaad, worden tal van zogenaamde graan- en vogelzaadadventieven aangevoerd (Clement & Foster 1994, Verloove 2006). Tot enkele decennia geleden was één van de belangrijkste bronnen voor de ongewilde invoer van niet-inheemse onkruiden schaapswol die werd ingevoerd voor de textielindustrie. Bij ons was vooral de omgeving van Verviers, in de Vesdervallei, hierom bekend. In de gebieden van herkomst hechtten stekelige of naaldvormige vruchten van tal van planten zich gemakkelijk vast aan de wol. De aangevoerde wol werd vervolgens hier gewassen. Het afvalwater, inclusief talrijke zaden, vruchten en dergelijke die uit de wol waren verwijderd, werd geloosd in de rivier. In gunstige jaren met droog en warm weer vielen de oevers van de rivier vanaf de zomer droog. Daar ontkiemden dan duizenden planten “qui donnent un cachet exotique à la flore de la Vesdre” (Matagne 1943) (Fig. 4).

Het fenomeen van de woladventieven bleef niet beperkt tot België en de Vesdervallei. Ook elders in Euro-

Figuur 4. De Vesder in Pepinster, stroomafwaarts van Verviers. Tot de jaren 1970 ontkiemden op de drooggevallen oevers van de Vesder jaarlijks tal van woladventieven uit diverse delen van de wereld. (Foto Wikipedia)

pa waar ruwe schapswol werd aangevoerd kwam deze merkwaardige flora onder de aandacht van lokale floristen. Vooral in de tweede helft van de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw maakten ze gedetailleerde inventarissen op van soorten, aantallen, gebieden van herkomst, frequentie, enz. In Groot-Brittannië documenteerden Hayward & Druce (1919) nauwgezet de woladventievenflora langs de Tweedside, in de buurt van Galashiels in Schotland. Daarnaast publiceerde Lousley (1961) een lijst met 529 adventieven (waarvan liefst 187 grassen) die gedurende de periode 1946-1960 waargenomen werden en met de Britse wolindustrie konden geassocieerd worden. Ryves (1974) berichtte over meer dan 200 grassoorten die op amper enkele jaren tijd werden gevonden op terreinen die met wolafval ('shoddy') werden bemest. Voor wat het Europese vasteland betreft, publiceerde Probst (1949) een standaardwerk over de *Woll-adventiv-flora* van Centraal-Europa, waarvan de meeste waarnemingen betrekking hadden op Zwitserland. En ook uit Duitsland, Frankrijk, Nederland, Tsjechië, enz. liggen gegevens voor van woladventieven.

Waar aanvankelijk (tot halfweg de negentiende eeuw) de wol voornamelijk werd aangevoerd uit min of meer nabije Europese gebieden, zoals de Britse Eilanden, Frankrijk en Spanje, werd ze mettertijd steeds vaker betrokken uit verre streken. Aan het begin van de twintigste eeuw was Australië veruit het grootste wolproducerende land ter wereld (Hayward & Druce 1919) en het werd dan ook de voornaamste leverancier van wol in Europa. Onder meer op basis van de gedetailleerde plantenlijsten die her en der in Europa werden samengesteld, kan vrij nauwgezet worden nagegaan uit welke regio's wol werd aangevoerd. Behalve uit Australië en Nieuw-Zeeland (met een

geschat aandeel van 50-70%; Lousley 1961, Ryves 1974) werd de wol voorts ook aangevoerd uit Zuid-Afrika (ca. 20%), Zuid-Amerika en het Middellandse-Zeegebied. De percentages varieerden van jaar tot jaar.

Ook in België werd de woladventievenflora in de Vesdervallei decennialang vrij nauwgezet opgevolgd. Aan het einde van de negentiende eeuw verzamelden de broers Mathieu en Pierre Halin en verder ook Pierre-Joseph Delrez, Théophile Durand, Henri-J.-Ph. Fonsny, enz. tal van interessante soorten, terwijl tot in de jaren zeventig van de twintigste eeuw werd geïnventariseerd door onder andere Léon Delvosalle, Willy Fasseaux, Jacques Lambinon, André Lawalrée, Camiel Pelgrims, Louis Renard, Robert Roncart en Auguste Visé. Vooral deze laatste was van belang, niet in het minst omdat hij als opkoper van wol voor de lokale textielindustrie goed op de hoogte was van de herkomstgebieden van de aangevoerde wol. In twee belangrijke artikelen (Visé 1942, 1958) somde hij onder meer de landen op van waaruit ruwe wol werd aangevoerd. Deze regio's stemden overeen met deze die ook elders in Europa bekend waren. Interessant was dat Visé (1942) ook aangaf dat enkele belangrijke wolproducerende regio's, zoals Noord-Amerika, geen wol exporteerden.

Camiel Pelgrims als plantenverzamelaar

Camiel Pelgrims (1891-1967) was leraar plantkunde aan de Rijksmiddelbare school in Lier.⁸ Als plantenverzamelaar beschikte hij al aanvang jaren 1940 over een herbarium met zowat 1600 planten dat hij ook in zijn lessen

⁸ Voor deze en de volgende paragraaf is gebruik gemaakt van de briefwisseling van C. Pelgrims en A. Visé die bewaard wordt in de archieven van Plantentuin Meise.

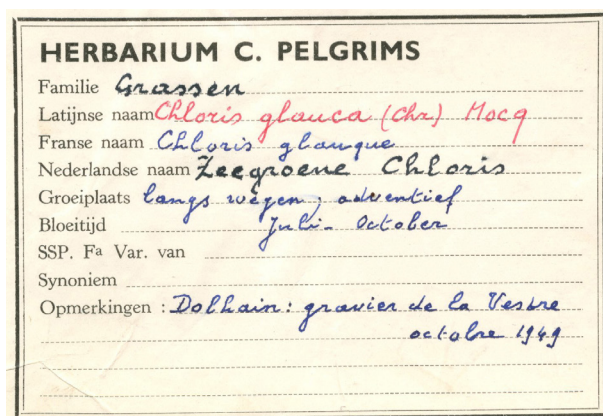
kon gebruiken. Met de bedoeling die verzameling uit te breiden, vroeg hij toestemming om in de levende verzamelingen van de Brusselse Plantentuin materiaal in te zamelen, maar dit verzoek kon directeur W. Robyns niet inwilligen, al liet hij Pelgrims wel een toegangskaart voor de systematische verzamelingen van de Rijksplantentuin bezorgen. In oktober 1951 werd Pelgrims, op voordracht van twee jongere streekgenoten, Norbert Cnops (?-2003) en Alfons Jans (1917-1997), lid van de Société royale de Botanique de Belgique.⁹ Net als Pelgrims waren zij allebei actieve plantenverzamelaars. Met name het herbarium van Cnops – een juwelier – blonk uit door de zeer nette presentatie van het gedroogde plantenmateriaal. Publiceren deden ze voor zo ver bekend alledrie nauwelijks of niet; van Pelgrims kennen we niet één floristische publicatie. We vermoeden dat hij wel minstens nu en dan deelnam aan de excursies van de Société.

Nadat in 1959 in de *Flore Générale de Belgique* het tweede en afsluitende gedeelte over het genus *Rubus* was verschenen (Lawalrée 1959), stortte Pelgrims zich op het verzamelen van zo veel mogelijk Belgische taxa van dit moeilijke genus. Een collectie dubbels schonk hij in 1962 aan de Rijksplantentuin in Brussel. André Lawalrée omschreef Pelgrims als “un collectionneur passionné” die, “fortuné et retraité depuis plusieurs années, consacre toutes ses vacances à récolter dans divers pays d’Europe”. Zijn herbarium, dat onder meer veel Frans materiaal bevatte, werd na zijn dood overgebracht naar de Plantentuin. Uit dit herbarium blijkt dat Pelgrims in de jaren 1940 en ’50 geregeld botaniseerde in de Vesdervallei, het Belgische Eldorado van de toenmalige exotenfloristiek.

De woladventieven van Pelgrims

In het verleden hebben floristen geregeld de wenkbrauwen gefronst bij sommige van de herbariumspecimens van Pelgrims (Fig. 5). Dat de namen op de etiketten bij nader inzien dikwijls niet correct waren, is begrijpelijk: het op naam brengen van woladventieven vergt een rijk gestoffeerde botanische bibliotheek, iets waarover Pelgrims onvoldoende kon beschikken. Leten (1991) klasserde hem, zonder extra informatie, onder de “overijverige amateurverzamelaars” die soms gedroogde specimens monteerden waarvan de herkomst niet correspondeerde met de etiketgegevens. Of hierbij altijd sprake was van frauduleuze intenties, is discutabel: de gehanteerde criteria om bepaalde praktijken te omschrijven als fraude hoeven niet noodzakelijk altijd identiek te zijn in de sterk van elkaar verschillende milieus van enerzijds pure verzamelaars zonder botanische ambitie en anderzijds wetenschappelijke onderzoekers. Problemen kunnen rijzen waar die gescheiden werelden met elkaar in contact komen, met name wanneer een herbarium zoals dat van Pelgrims voor wetenschappelijke doeleinden gebruikt wordt.

⁹ *Bulletin de la Société Royale de Botanique de Belgique* 84(2)/1952: 306-307 (zitting 14.10.1951).

Figuur 5. Blijkens het etiket zou Camiel Pelgrims in 1949 langs de Vesder, in Dolhain, *Eustachys neglecta* (foutief gedetermineerd als *Chloris glauca*) ingezameld hebben, een zeldzame endemische soort uit het zuidoosten van de Verenigde Staten. Auguste Visé twijfelde aan de echtheid als woladventief van een deel van de collecties van Pelgrims. Visé vermeldde geen namen, maar vrijwel zeker zou hij ook *E. neglecta* op zijn lijstje van twijfelgevallen hebben geplaatst. (Herbarium Plantentuin Meise: BR 1149603).

Tijdens het reviseren van de Belgische herbariumcollecties voor de opmaak van een checklist van Belgische adventiefplanten (Verloove 2006) was het de tweede auteur opgevallen dat Pelgrims enkele wel erg merkwaardige (wol-) adventieven had ingezameld. Omdat fraude niet onomstotelijk kon worden aangetoond, werden die soorten toch opgenomen in de catalogus, al werd erop gewezen dat ze op zijn minst hoogst twijfelachtig leken.

Naar aanleiding van het oprakelen van de betwistbare collecties van Scheidweiler, namen we ook de vondsten van Pelgrims opnieuw onder de loep. We maakten een lijst van alle woladventieven die tussen 1947 en 1950 voor het eerst in België werden waargenomen. Daaruit bleek dat niet minder dan 30 van 55 nieuw voor België waargenomen woladventieven uitsluitend door Pelgrims werden ingezameld (zie tabel 1).

Het kan moeilijk anders dan een krachttoer genoemd worden dat Pelgrims, die ruim 150 km van Verviers woonde, op vier jaar tijd liefst 30 nieuwe soorten voor de Belgische adventief-flora inzamelde, en dat uitgerekend in een periode waarin ook meerdere lokale floristen bijzonder actief waren. Vooral Auguste Visé inventariseerde al sinds de jaren 1920 zeer intensief de Vesderflora en woonde bovendien vlak bij de interessante terreinen. In de uitzonderlijk droge en warme zomer van 1947 ontwikkelde zich op de droogvallende grindbanken van de Vesder een zeer rijke adventief-flora, zoals blijkt uit brieven van Visé aan André Lawalrée (29 oktober en 22 november 1947). Geen enkele van de door Pelgrims in 1947 ingezamelde soorten staat in de lijsten die Visé over dit bijzondere jaar naar Lawalrée opstuurde.

Uit een latere brief, uit 1956, blijkt dat Visé op de hoogte was van de activiteiten van Pelgrims langs de Vesder. Hij had echter weinig vertrouwen in de gegevens van

Tabel 1. Overzicht van woladventieven, alfabetisch gerangschikt, die tussen 1947 en 1950 voor het eerst in België zijn waargenomen. Legende: Naam: huidige naam (kan verschillen van de naam op het herbariumetiket); Herkomst: AF = Afrika, AM = Amerika, AS = Azië, AS-Te = gematigd Azië, AS-Tr = tropisch Azië, AUS = Australië, E = Europa, NAM = Noord-Amerika, SAM = Zuid-Amerika, Trop. = tropen; Waarnemer: taxa die uitsluitend door Pelgrims werden ingezameld, zijn omschreven als 'excl. Pelgrims'; '??': voor deze publicatie niet opnieuw gecontroleerd materiaal uit GENT of LG (geen van beide herbaria bezit materiaal van Pelgrims); Status woladventief Europa: hoofdzakelijk gebaseerd op Clement & Foster (1994) en Hegi (1959-1972).

Naam	Eerste waarn.	Herkomst	Waarnemer	Status woladventief Europa
<i>Alternanthera caracasana</i> Humb., Bonpl. & Kunth	1947	SAM	excl. Pelgrims	Gr-Br.
<i>Alternanthera nodiflora</i> R. Brown	1947	AF AS-Tr AUS	Visé, Pelgrims	C-Eur., Gr.-Br.
<i>Amaranthus macrocarpus</i> Benth. var. <i>pallidus</i> Benth.	1947	AUS	Dodelet, Warlet	C-Eur. (Zwitserland)
<i>Amaranthus muricatus</i> (Moq.) Hieron.	1947	SAM	div., o.a. Pelgrims	C-Eur.
<i>Andrachne telephioides</i> L.	1947	E AF AS-Te	excl. Pelgrims	nihil
<i>Aristida congesta</i> Roem. & Schult.	1947	AF AS-Te	Pelgrims, Warlet	C-Eur. (Duitsland), Gr.-Br.
<i>Atriplex muelleri</i> Benth.	1947	AUS	div., o.a. Pelgrims	C-Eur. (Zwitserland), Gr.-Br.
<i>Atriplex semibaccata</i> R. Brown	1947	AUS	excl. Pelgrims	C-Eur., Gr.-Br.
<i>Austrodanthonia tenuior</i> (Steud.) H.P. Linder	1948	AUS	??	nihil
<i>Bothriochloa decipiens</i> (Hack.) C.E. Hubbard	1947	AUS	excl. Pelgrims	Gr-Br.
<i>Brachyachne convergens</i> (F. Muell.) Stapf	1947	AUS	Warlet	nihil
<i>Carex crus-corvi</i> Shuttlw.	1947	NAM	excl. Pelgrims	nihil
<i>Chasmanthium latifolium</i> (Michaux) Yates	1949	NAM	excl. Pelgrims	nihil
<i>Chenopodium borbasioides</i> A. Ludwig	1947	SAM	excl. Pelgrims	C-Eur.
<i>Cordylocarpus muricatus</i> Desf.	1950	AF	excl. Pelgrims	nihil
<i>Cotula turbinata</i> L.	1947	AF	div., o.a. Pelgrims	Gr-Br.
<i>Cynoglossum clandestinum</i> Desf.	1948	E	??	nihil
<i>Cyperus conglomeratus</i> Rottb.	1947	AF AS	excl. Pelgrims	nihil
<i>Cyperus imbricatus</i> Retz.	1947	Trop.	??	C-Eur. (Zwitserland)
<i>Cyperus longus</i> L. subsp. <i>tenuiflorus</i> (Rottb.) Kük.	1947	AF	??	C-Eur. (Duitsland), Gr.-Br.
<i>Cyperus rigens</i> J. Presl & C. Presl	1949	SAM	??	nihil
<i>Cyperus virens</i> Michaux	1947	AM	excl. Pelgrims	nihil
<i>Digitaria acuminatissima</i> Stapf	1947	AF	excl. Pelgrims	nihil
<i>Dysphania pseudomultiflora</i> (J. Murr) Verloove & Lambinon	1947	AF	Lawalrée	C-Eur.
<i>Eragrostis atrovirens</i> (Desf.) Trin. ex Steud.	1948	AF AS-Tr	excl. Pelgrims	C-Eur. (Duitsland, Zwitserland), Gr.-Br.
<i>Eragrostis barrelieri</i> Daveau	1948	E AF AS-Te	excl. Pelgrims	Gr-Br.
<i>Eragrostis neomexicana</i> Vasey	1947	NAM	div., o.a. Pelgrims	Gr-Br.
<i>Eragrostis planiculmis</i> Vasey	1947	AF	Dodelet, Visé	C-Eur. (Frankrijk), Gr.-Br.
<i>Eragrostis virescens</i> J. Presl subsp. <i>virescens</i>	1947	SAM	Lawalrée	Gr-Br.
<i>Erodium chium</i> (L.) Willd.	1948	E AF AS-Te	excl. Pelgrims	Gr-Br.
<i>Erodium salzmannii</i> Delile	1949	E AF	excl. Pelgrims	Gr-Br.
<i>Eustachys neglecta</i> (Nash) Nash	1949	NAM	excl. Pelgrims	nihil
<i>Eustachys retusa</i> (Lag.) Kunth	1950	SAM	excl. Pelgrims	nihil
<i>Harpachne schimperii</i> A. Rich.	1947	AF AS-Te	excl. Pelgrims	Gr-Br.
<i>Hordeum glaucum</i> Steud.	1948	E AF AS-Te	??	C-Eur. (Frankrijk), Gr.-Br.
<i>Malva preissiana</i> Miq.	1948	AUS	??	Gr-Br.
<i>Medicago intertexta</i> (L.) Mill. subsp. <i>ciliaris</i> (L.) Ponert	1947	E AF AS-Te	excl. Pelgrims	Gr-Br.
<i>Melilotus messanensis</i> (L.) All.	1948	E AF AS-Te	Visé	nihil
<i>Moorochloa eruciformis</i> (Smith) Veldkamp	1947	E AF AS	excl. Pelgrims	C-Eur. (Frankrijk), Gr.-Br.
<i>Nassella filiculmis</i> (Delile) Barkworth	1949	SAM	excl. Pelgrims	C-Eur. (Duitsland), Gr.-Br.
<i>Phyralis cinerascens</i> (Dun.) Hitchc.	1948	NAM	excl. Pelgrims	nihil
<i>Piptatherum miliaceum</i> (L.) Coss. subsp. <i>thomasii</i> (Duby) Freitag	1947	E AF AS-Te	excl. Pelgrims	nihil
<i>Poa sieberiana</i> Spreng.	1947	AUS	excl. Pelgrims	Gr-Br.
<i>Proscidea louisianica</i> (Mill.) Thell.	1947	NAM	Warlet	Gr-Br.
<i>Ptilotus spicatus</i> Benth.	1947	AUS	??	nihil
<i>Sesbania cannabina</i> (Retz.) Pers.	1949	AF AS AUS	??	nihil
<i>Setaria dielsii</i> R.A.W. Herrmann	1947	AUS	??	Gr-Br.
<i>Silene viscosa</i> (L.) Pers.	1947	E	excl. Pelgrims	nihil
<i>Stipa bromoides</i> (L.) Dörf.	1948	E	excl. Pelgrims	C-Eur. (Duitsland)
<i>Stipagrostis pungens</i> (Desf.) De Winter	1947	AF	excl. Pelgrims	nihil
<i>Tragus berteronianus</i> Schult.	1947	AF AS-Tr	Warlet	C-Eur. (Duitsland, Zwitserland), Gr.-Br.
<i>Trigonella calliceris</i> Fisch.	1948	AS-Te	excl. Pelgrims	nihil
<i>Verbena supina</i> L.	1947	E AF AS-Te	??	Gr-Br.
<i>Vulpia ciliata</i> Dum. subsp. <i>ciliata</i>	1948	E AF AS-Te	excl. Pelgrims	Gr-Br.
<i>Zuloagaea bulbosa</i> (Kunth) Bess	1949	NAM	excl. Pelgrims	nihil

deze verzamelaar en liet dat ook duidelijk blijken: “Il ne m’a jamais rien communiqué spécialement que lors de ses rentrées de Dolhain-Béthane où il se rendait de préférence et dont tout ce qu’il m’a montré je le connaissais déjà. Il m’a parlé un jour de 82 graminées qu’il aurait trouvées et déterminées par certains de ses amis et par vous. Je n’ai pas confiance dans tout cela et préfère ne renseigner que ce dont je suis sûr.” (Visé aan Lawalrée, 28 september 1956; zie ook Verloove 2006). Opvallend is dat Visé precies van de meest spectaculaire vondsten van Pelgrims – soorten die, behalve Pelgrims, nooit iemand langs de Vesder had aangetroffen – blijkbaar niets onder ogen had gekregen. Had Pelgrims dat materiaal achtergehouden? En, zo ja, waarom?

Los van het feit dat Pelgrims blijkens zijn herbarium langs de Vesder ongewoon veel interessante nieuwe soorten inzamelde – letterlijk uit bijna alle uithoeken van de wereld! – kunnen bij meerdere van zijn bijzondere vondsten vraagtekens geplaatst worden. In die mate zelfs dat ze nauwelijks geloofwaardig zijn. Zeer opvallend is bijvoorbeeld zijn vondst van *Eustachys neglecta* (Nash) Nash, foutief op naam gebracht als *Chloris glauca* (Chapm.) Alph. Wood, een endem uit het uiterste zuidoosten van de Verenigde Staten (Aulbach 2003). Ook *Carex cruscovii* Shuttlew. ex Kuntze, *Chasmanthium latifolium* (Michaux) Yates en *Zuloagaea bulbosa* (Kunth) E. Bess (syn.: *Panicum bulbosum* Kunth), soorten die enkel in de Verenigde Staten voorkomen en die bij ons weten nergens elders in de wereld zijn ingeburgerd, zijn zeer opmerkelijk. Tot de Tweede Wereldoorlog werd volgens Visé (1942) geen wol ingevoerd uit Noord-Amerika. Gelet op de afwezigheid van Noord-Amerikaanse woladventieven in de lijsten van buitenlandse auteurs, gaan we ervan uit dat dit nadien ook niet het geval was.

Een latere vondst van de subtropische soort *Cardiospermum grandiflorum* (1959; door Pelgrims foutief gedetermineerd als *C. halicacabum*) is op zich niet onmogelijk, ook al is de soort elders in Europa nooit als woladventief waargenomen (Fig. 6). Ze wordt in West-Europa soms als sierplant in de openlucht gekweekt, waarbij echter uitzaaien in een kas vereist is. Dat de plant op de oevers van de Vesder spontaan zou ontkiemd zijn en voldoende tijd zou hebben gekregen om rijkelijk vrucht te zetten, zoals uit Pelgrims’ specimen blijkt, is zeer opmerkelijk en weinig waarschijnlijk. Toch kan hierbij worden aangestipt dat de zomer en herfst van 1959 droog, warm en vooral heel zonnig waren (<https://frankdeboosere.be/klimaatukkel/klimaatjaar.php>).

Opvallend is voorts ook dat van de lijst met 30 ‘top-waarnemingen’ van Pelgrims minstens 14 soorten nergens elders in Europa als woladventief zijn gerapporteerd. Nochtans is de woladventievenflora in bijvoorbeeld Groot-Brittannië en Centraal-Europa veel beter gedocumenteerd dan in België. Het is niet onmogelijk, maar niettemin sterk, dat Pelgrims op zijn eentje tal van soorten zou toegevoegd hebben aan de nochtans al indrukwekkende soortenlijsten die elders in Europa waren samengesteld.

Het is ook opmerkelijk dat het telkens om ‘unieke’ collecties gaat. Van geen enkele van de 30 genoemde soorten bestaan duplicaten in de herbaria van andere floristen. Klaarblijkelijk betrof het dus telkens solitaire planten die enkel door Pelgrims werden opgemerkt. Nochtans werden sommige planten slechts gedeeltelijk ingezameld (bv. *Cardiospermum*) waardoor kan verondersteld worden dat anderen nadien het op de grindbanken achtergebleven gedeelte konden ingezameld hebben.

Bekeken als één pakket, komt de lijst met unieke waarnemingen van Pelgrims zeer ongeloofwaardig over. En dat geldt ook voor enkele van zijn individuele collecties. In de beschikbare documenten vonden we niets over de precieze redenen waarom Visé de geloofwaardigheid van de soortenlijsten van Pelgrims in twijfel trok. Als geen ander echter wist Visé, daarin gesteund door informatie die hem door medewerkers van de Plantentuin in Brussel werd bezorgd, wat biogeografisch mogelijk was en wat niet. Zo stelde hij zich vragen bij zijn eigen vondsten van ‘*Senecio linifolius*’ (nu *S. malacitanus* Huter), een soort die enkel in het westen van het Middellandse-Zeegebied voorkomt, een regio van waaruit (in die periode) geen wol werd aangevoerd in de Vesdervallei (brief aan Lawalrée, 22 november 1947). Pas veel later is gebleken dat het om de Zuid-Afrikaanse *S. inaequidens* ging en toen klopte het plaatje wel degelijk!

Naar wat er precies aan de hand is met de opvallende collecties van Pelgrims en wat hem dreef, kunnen we enkel gissen. Jacques Lambinon vertelde de tweede auteur indertijd dat het herbarium van Pelgrims eerder wanordelijk was en deels uitgestald lag op de treden van zijn trap. Bovendien was hij een pure ‘verzamelaar’ eerder dan een florist, die mogelijk ook materiaal uitwisselde met buitenlandse floristen. Lambinon stelde zich voor dat op die manier een en ander door elkaar was gehaald. Toch lijkt het ons erg onwaarschijnlijk dat alle voornoemde ‘top-waarnemingen’ uitsluitend het resultaat zouden zijn van wanorde en een gebrekkige boekhouding.

Omgaan met onzekerheid

Opvallende waarnemingen zijn van alle tijden; ze motiveren menig florist om telkens opnieuw het veld in te trekken. Soms stelt vrijwel niemand zich er vragen bij, in andere gevallen rijst twijfel. Die twijfel kan een gevolg zijn van het koppelen van de waarneming aan de waarnemer. Hoe goed is hij/zij vertrouwd met de flora en met de variatie van deze of gene soort? Is misschien eerder al gebleken dat hij/zij met ‘rare’ waarnemingen op de proppen is gekomen? Het controleren van de identiteit van een ‘merkwaardig’ herbariumspecimen is doorgaans relatief eenvoudig, al kunnen pover materiaal of niet helemaal uitgeklaarde taxonomische puzzels de identificatie moeilijk maken. Soms neemt de identificatie van de plant de twijfel niet weg, wel integendeel: ecologisch en historisch lijkt het gegeven niet helemaal te kloppen. Hoe is die soort op die plaats terechtgekomen en waarom is

Figuur 6. *Cardiospermum grandiflorum*. Het vruchtdragende exemplaar van deze subtropische plant zou in 1959 langs de Vesdre zijn ingezameld door Pelgrims, die de plant foutief determineerde als *C. halicacabum*. Reeds in 2004 stelde de tweede auteur zich vragen bij de werkelijke herkomst van dit materiaal. (Herbarium Plantentuin Meise: BR 1218570).

ze daar niet eerder gevonden? Op dat moment komt de waarnemer achter het twijfelachtige specimen in beeld. Is hij/zij misschien slordig geweest en is allicht materiaal door elkaar gehaspeld geraakt? Of heeft hij/zij bewust gefraudeerd?

Het hier gepresenteerde niet exhaustieve onderzoek van een selectie waarnemingen van twee floristen leidt niet tot glasheldere antwoorden. We delen niet zonder meer het optimisme van Parent (1971) die schreef dat “une erreur scientifique ne résiste pas, de nos jours, plus d’une génération!” Na evaluatie van de – beperkte! – beschikbare informatie is bij ons de twijfel niet helemaal weggenomen, niet voor wat betreft de handelingen en motieven van de florist, maar ook niet voor wat voor velen wellicht de kernvraag is: kunnen we een bepaald gegeven nu wel of niet accepteren?

Van bij de aanvang hebben we geprobeerd zo onbevanging mogelijk de waarnemingen van de beide floristen te evalueren. Bij toeval stellen we achteraf vast dat het gaat om twee verschillende types van floristen.

Michael Scheidweiler omschrijven we, met de nodige reserve, eerder als een ‘verstrooide professor’ dan als iemand die bewust een loopje nam met de waarheid. Enkele van zijn herbariumcollecties kunnen ongetwijfeld als ‘bizar’ aangestipt worden, maar we beschikken over weinig argumenten om hierin de malafide praktijken te herkennen van een van het rechte pad afgeweken florist. Doorheen zijn hele carrière behoorde Scheidweiler tot de *incrowd* van botanici die bijdroegen tot een betere kennis van zowel de wilde inlandse flora als van de vele sierplanten die in die tijd uit andere continenten werden aangevoerd (Rodigas 1862). Indien een collega, zoals Crépin, bij gelegenheid een foutief of onwaarschijnlijk gegeven meende te ontwaren, werd dat dikwijls zonder gedonder en begripvol op een eerder omfloerste manier rechtgezet. Op grond van de beschikbare informatie is het voor de hedendaagse onderzoeker allesbehalve evident om voor elke afzonderlijke collectie van Scheidweiler te kiezen tussen behouden of verwerpen. Er is geen duidelijke grens waar twijfel overgaat in zekerheid.

Het is jammer dat de beschikbare informatie over Camiel Pelgrims niet toelaat om zijn parcours als plantenverzamelaar wat meer in detail te schetsen. Het lijkt er sterk op dat zijn botanische ambities altijd heel beperkt zijn gebleven. Hem stond, ver weg van chorologische of taxonomische bekommernissen, alleen een gevarieerde verzameling gedroogde planten voor ogen. Na verloop van tijd werd hij opgemerkt door botanici in de hogere botanische kringen, die zijn verzamelactiviteit naar waarde schatten en stimuleerden. Of Pelgrims die erkenning zelf actief had nagestreefd, blijft een onbeantwoorde vraag, maar ze droeg er mogelijk toe bij om zijn verzameldrift op sommige momenten te laten ontsporen. De aanwezigheid van een reeks heel bijzondere woladventieven in zijn herbarium, waarover hij merkwaardig genoeg blijkbaar niet communiceerde met Auguste Visé, de grote specialist, roept vragen op die we voorlopig alleen met een

wedervraag beantwoorden: zou het kunnen dat Pelgrims een aantal bijzondere collecties uit het buitenland bewust als woladventieven heeft binnengesmokkeld in zijn ‘Belgisch’ herbarium? Langs de oevers van de Vesder, zo wist hij, doken immers planten op uit alle (?) delen van de wereld. Was er een betere plek denkbaar om de vondsten van een aantal frauduleuze ‘Belgische’ waarnemingen te situeren? Toegegeven, precieze informatie over hoe Pelgrims in het bezit zou zijn gekomen van materiaal – afkomstig uit verschillende continenten! – dat hij naderhand zou omgetoverd hebben in ‘Belgische woladventieven’ hebben we niet. Er is geen *smoking gun*.¹⁰

Indien we de fraudehypothese onderschrijven, blijft er één slotvraag over. Moeten we de ‘verdachte’ gegevens elimineren uit de gegevensbank en een aantal stippen op de verspreidingskaarten weggommen, of moeten we ze minstens als dusdanig in de gegevensbank markeren? En vooral: waar houdt het op? Want voor je het weet ontstaat een domino-effect en dreigen steeds meer gegevens geschrapt te worden omdat ze verdacht en onbewezen zijn. Bewijzen dat een historisch specimen afkomstig is van de op het etiket vermelde vindplaats, is in de regel formeel niet mogelijk. We kunnen dus maar beter leren omgaan met een zekere graad van onzekerheid. Maar laten we dan één zaak afspreken: wie in verband met een waarneming of waarnemer het woord ‘twijfelachtig’ laat vallen, moet die woordkeuze altijd zo helder mogelijk met argumenten onderbouwen. Even suggereren en vervolgens zwijgen, werkt alleen verwarring en wilde speculatie in de hand.

Elke onderzoeker streeft ernaar overtuigende, ‘harde’ conclusies te kunnen formuleren. Helaas is dit niet altijd mogelijk en kan de eindconclusie soms niet anders dan minder ambitieus zijn: “I have made guesses (...) and I may be entirely wrong. I will not be the slightest bit offended (in fact, I will be delighted) if anyone can find evidence of better or more likely explanations.” (De Hamel 2018)

Dankwoord. – The authors thank Attila Mesterházy for his comments on the identity of the specimens labelled *Juncus atratus* in BR and GENT. De auteurs danken verder Paul Goetghebeur voor het ter beschikking stellen van herbariummateriaal (GENT) en Leo Vanhecke voor het opdiepen en bediscussiëren van het materiaal van ‘*Juncus atratus*’ in BR.

Literatuur

- Aulbach C. (2003) – Eustachys. In: Barkworth M. *et al.* (eds.), Flora of North America. Vol. 25: 218-224. New York/Oxford, Oxford University Press.
- Clement E.J. & Foster M.C. (1994) – Alien plants of the British Isles. London, BSBI.

¹⁰ Jacques Lambinon vertelde de tweede auteur indertijd dat Pelgrims aan herbariummateriaal was geraakt uit Noord-Amerika, maar het is ons niet duidelijk of hij dit bekomen had via Amerikaanse correspondenten of zelf ter plaatse had verzameld.

- Crépin F. (1860) – Manuel de la flore de Belgique. Bruxelles, Emile Tarlier.
- Crépin (1862) – Notes sur quelques plantes rares ou critiques de la Belgique. Deuxième fascicule. *Bulletins de l'Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique*, 2e série, t. 14: 76-146.
- Crépin (1865) – Observations sur la Flora von Nord-und-Mittel-Deutschland de M. Auguste Garcke, à propos de la Belgique. *Bull. Soc. Roy. Bot. Belg.* 4: 50-55.
- Crépin F. (1866) – Manuel de la flore de Belgique. Deuxième édition considérablement augmentée. Bruxelles, Gustave Mayolez.
- Crépin F. (1874) – Manuel de la flore de Belgique. Troisième édition. Bruxelles, Gustave Mayolez.
- Crépin F. (1881) – Observations sur quelques espèces devenues douteuses pour la flore de Belgique. *Bull. Soc. Roy. Bot. Belg.* 20 (2): 109-120.
- De Hamel C. (2018) – Meetings with remarkable manuscripts. S.l., Penguin Books.
- De Wildeman E. (1898) – Prodrôme de la Flore belge. Tome II. Thallobytes (fin), Bryophytes et Ptéridophytes. Bruxelles, Alfred Castaigne.
- Durand Th. (1881) – Annotations à la flore liégeoise. *Bull. Soc. Roy. Bot. Belg.* 20 (2): 102-108.
- Durand Th. (1899) – Prodrôme de la Flore belge. Tome III. Phanérogames. Bruxelles, Alfred Castaigne.
- Garcke (1863) – Flora von Nord- und Mittel-Deutschland. Berlin, Verlag von Wiegandt und Hempel.
- Haeupler H. & Schönfelder P. (1989) – Atlas der Farn- und Blütenpflanzen der Bundesrepublik Deutschland. 2. Auflage. Stuttgart, Verlagen Eugen Ulmer.
- Hayward I.M. & Druce G.C. (1919) – The adventive flora of Tweedside. Arbroath, T. Buncle & Co.
- Hegi G. (1959-1972) – Illustrierte Flora von Mitteleuropa. München, Carl Hanser. [Tweede, volledig herwerkte editie.]
- Lambinon J. & Verloove F. (2012) – Nouvelle Flore de la Belgique, du Grand-Duché de Luxembourg, du nord de la France et des régions voisines. 6e édition. Meise, Jardin botanique Meise.
- Lawalrée A. (1959) – Flore Générale de Belgique. Spermato-phytes. Vol. III, fasc. 2 [Rubus par l'abbé Joseph Legrain.] Bruxelles, Jardin botanique de l'Etat.
- Lawalrée A. (1966) – Flore Générale de Belgique. Spermato-phytes. Vol. V, fasc. 1. Bruxelles, Jardin botanique de l'Etat.
- Leten M. (1991) – Hoeveel twijfel is toegestaan? De problema-tiek van betwistbare floristische opgaven. *Dumortiera* 49: 22-35.
- Leten M., Maes C. & Dhollander J. (1994) – *Carex punctata* Gaudin, nieuw voor België in het Panneweel (Sint-Gillis-Waas, Oost-Vlaanderen) en in het Hof ter Saksen (Beveren, Oost-Vlaanderen). *Dumortiera* 55-57: 27-39.
- Lousley J.E. (1961) – A census list of wool aliens found in Britain, 1946-1960. *Proceedings of the Botanical Society of the British Isles* 4(3): 221-247.
- Matagne H. (1943) – Quelques phanérogames nouvelles pour la flore belge. *Bull. Soc. Roy. Bot. Belg.* 75: 123-1321.
- Parent G.H. (1971) – Des botanistes qui eurent la main heureuse. À propos de quelques récoltes anciennes douteuses, en Belgique. *Natura Mosana* 24: 93-99.
- Podlech D. (1979) – Ordnung Juncales. In: Conert H.J. *et al.* (Hsgbs), Illustrierte Flora von Mitteleuropa. 3. Auflage. Band II. Teil 1: 347-416. Berlin/Hamburg, Verlag Paul Parey.
- Probst R. (1949) – Wolladventivflora Mitteleuropas. Solothurn, Verlag Vogt-Schild.
- Remacle A., Jacob J.-P. & Lambinon J. (2007) – Confirmation de l'existence en Belgique de *Carex ericetorum*, présent en Lorraine septentrionale. *Dumortiera* 91: 7-15.
- Rodigas E. (1862) – A la mémoire de M.-J. Scheidweiler. *La Belgique horticole* 12: v-xx.
- Ryves T.B. (1974) – An interim list of wool-alien grasses from Blackmoor, North Hants, 1969-1972. *Watsonia* 10: 35-48.
- Sabbagh K. (1999) – A Rum Affair. A True Story of Botanical Fraud. New York, Farrar, Straus and Giroux.
- Tison J.-M. & de Foucault B. (coord.) (2014) – Flora Gallica. Flore de France. Mèze, Editions Biotope.
- Van Oye P. (1960) – De plantkunde aan de universiteit te Gent vóór de benoeming van J. Mac Leod tot professor in de botanie. *Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, Klasse der Wetenschappen* 22 (6): 3-29.
- Vercruyse W. (2006) – *Epilobium obscurum* Schreb. In: Van Landuyt W. *et al.*, Atlas van de Flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest: 367. Brussel/Meise, INBO/Nationale Plantentuin van België/Flo.Wer.
- Verloove F. (2006) – Catalogue of neophytes in Belgium (1800-2005). Meise, National Botanic Garden. [Scripta Botanica Belgica 39.]
- Visé A. (1942) – La flore adventice de la région de Verviers. *Lejeunia* 6(6): 99-119.
- Visé A. (1958) – Florule adventice de la vallée de la Vesdre. *Bull. Soc. Roy. Bot. Belg.* 90: 287-305.